

ובשו"ת ישכיל עבדי ח"א יור"ד סי' י"ג סעיף א' אות כ"א—כ"ב כתב דלדברי המרדכי הנ"ל שכתב דבירושלמי דריש פאה מפיק מעשר מעות מ, כבד ה' מהונך ומראשית כל תבואתך, יש לדקדק מה שכתבו המחברים הנ"ל בהירושלמי עצמו שנוכר שם שיעור ^{אוצר החכמה} חומש ושיעור מעשר, ויש לומר דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, דחומש למצוה מן המובחר ואחד מעשרה מדה בינונית, ועיי"ש עוד באות מ"ח.

ונראה לי להוסיף, דלפי דרכם של רבותינו המחברים ז"ל הנ"ל, אפשר לדקדק כן בפשטות מלשון הפסיקתא רבתי פכ"ו, דאיתא שם ,, עשר תעשר את כל' (דברים יד), מהו, את כל' אפילו ממונך, אמר ר' שמעון בן לקיש בשם ר' יהודה בן חנינא גימנו באושא שיהא אדם מפריש חומש נכסיו, מה טעם כדי תרומות ומעשרות. והנה ברישא שם דרשינן לשיעור דמעשר, ואלו בסיפא קתני לתקנת אושא שיהא אדם מפריש חומש נכסיו, אלא על כרחך צריך לומר כנ"ל, דשיעור א' מעשרה הוא מעיקר הדין וחומש למצוה מן המובחר.

והברכי יוסף שם אות ה' בסוף ד"ה דעתה וכו', כתב עוד לדייק כן מהגמרא דכתובות דף נ' ע"א, דאיתא שם דבאושא התקינו דהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש, ואמר רב נחמן ואיתימא רב אחא בר יעקב מאי קרא, וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך, ובשיטה מקובצת שם דקדקו דאמאי לא אמר יעקב אבינו ע"ה אחמשנו לך, ומיישב הברכ"י ,, דאי נמי אפשר דכתיב, עשר' פי' מעשר זו מדה בינונית, ועוד מצוה מן המובחר, אעשרנו, והווי תרוייהו חומש כמש"כ הרמב"ם עיי"ש, וכ"כ בשו"ת אור פני משה סי' כ"א עמ' ס' בד"ה ובדרך דרוש.

גם בשו"ת ישכיל עבדי הנ"ל כתב שם באות ח'—ט' לדקדק מדנפשיה מהגמ' דכתובות, ומוסיף עוד לבאר מקור דברי הרמב"ם ז"ל עפ"י דקדוק אחר מדכתיב, עשר אעשרנו, וז"ל—,, דהרי ידוע דהאבות קיימו כל התורה אפילו עירובי תבשילין דרבנן כדאיתא ביומא דף כ"ח ע"ב, ואם כן ודאי דיעקב אבינו ע"ה לא נעלם ממנו חיוב זה דמעשר כספים, וכלתי שינדור הרי הוא מוכרח לקיים חיוב זה. האמנם הנה ודאי דגדר זה לטפויי אתא דהיינו דלכל אדם המצוה השוה כמעט לכל נפש היא אחד מעשרה, והוא אתא לטפויי לעשות מצוה מן המובחר דהיא אחד מחומש. וזהו מה שבא ברמז הרמז באומרו, עשר אעשרנו לך, להורות לנו חיוב המוטל על כל אדם וטיב גדרו שחייב עצמו ביתר שאת למצוה מן המובחר, וזהו אומרו, עשר אעשרנו לך ר"ל דתחילה אפריש א' מעשרה הנדוג בסתם כל אדם, ואחר כך אעשרנו כי קמא למצוה מן המובחר דהיינו א' מחומש בכללות. ולזאת לא אמר אחמשנו לך, דבזה לא היינו יודעים כמה הוא החיוב המוטל על כל אדם וכמה הוא שיעור הנוסף, דהיינו חושבים א' מתרתי, או שהחומש כולו נדר דאין שום חיוב בזה על כל אדם, או להפך דהחומש כולו הוא חיוב גם לכל אדם, ומה שהוצרך לגדור הוא על דרך, גשבעתי ואקימה וכו' [עיי' נדרים

דף ח' ע"א], ולזאת שלא יהיה מקום לטעות בדבריו, הוצרך לברר דבריו בכפל לשון ולומר, עשר אעשרנו לך, ופירושו על דרך האמור", ועיי"ש עוד באות י'—י"א.

^{הרב יעקב}הלבוש ביור"ד שם כתב ד, שיעור דחומש נכסיו אסמכינהו אקרא ד, עשר אעשרנו לך, תרין עישורי היינו חומש, דודאי יעקב מצוה מן המובחר נדר, ומסברא אמרו דבינוני אחד מעשרה ופחות מכאן עין רעה", גם בס' שלחן גבוה על השו"ע כתב על דין זה דהם דברי הרמב"ם מדעת עצמו.

^{אח"ח 1234567}ובס' יפה ללב שם כתב על דברי השלחן גבוה דלא זכר שהן הם דברי רו"ל בספרי ותנחומא ומ"ר ופסיקתא וב' תרגומים כי מהם הוציא זה, וכן יש להעיר על דברי הלבוש.

אמנם נראה לי דיש לומר דכוונת השלחן גבוה היא רק למש"כ הרמב"ם ז"ל דא' מעשרה מדה בינונית, והם ודאי דברי עצמו, אף אם הוציא זה עפ"י משמעות דרשות חז"ל כדרכו, דהא לא מצאנו דבר זה בחיבורים הקודמים לו. אך לשון הלבוש משמע טפי דר"ל דכל ענין שיעור אחד מעשרה הנזכר ברמב"ם הוא מסברא, והיינו כמש"כ בס' בית המלך הנ"ל דיכולים לומר שהרמב"ם הוציא זה מכח שכלו הזך והטהור עיי"ש, אלא דהבית המלך מסיים שם דמכל מקום כיון דמצינו דברי הרמב"ם בפירוש ברז"ל אמרינו דמשם הוציאו.

^{הרב יעקב}ועוד יש להעיר על דברי הלבוש במש"כ לכל השיעורים דצדקה שהזכיר כאן משם ^{הרב יעקב}אחז"ל, וצריך לומר שכוונתו להרמב"ם שכתב כן על יסוד דברי חז"ל כנ"ל.

והטור ביור"ד ריש סי' רמ"ט מוסיף:

וקאמר בירושלמי שנה ראשונה חומש מהקרן, מכאן ואילך חומש מהריווח בכל שנה.

וגם בשלחן ערוך שם כתוב:

וחומש זה שאמרו שנה ראשונה מהקרן, מכאן ואילך חומש שהריוח בכל שנה.

ובבית יוסף שם כתב: „וקאמר בירושלמי וכו', בריש מסכת פיאה אהא דתנן אלו דברים שאין להם שיעור וכו' וגמילות חסדים, הדא דתימא בגופו אבל בממונו יש לו שיעור, [ואתייא כיי דמר ר"ש בן לקיש בשם ר' יוסי בן חנינא באושא נמנו שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוה, וכו'], ר' גמליאל בר אוניא בעא קומי רבי מנא מה חומש בכל שנה לחמש שנים הוא מפסיד כולו, אמר ליה בתחלה לקרן מכאן ואילך לשכר, וכתבוהו התוס' והרא"ש בפרק נערה שנתפתתה [כתובות דף נ' ע"א]. והתוס' והרא"ש שינו מלשון הירושלמי עפ"י הרישא בירושלמי שזכר שם זמן של שנה, ועיין מש"כ בזה בשו"ת נודע ביהודה תגינא יור"ד סי' קצ"ח.

הנותן מעשר גם צריך ליתן בסדר זה

הש"ך שם ס"ק ב' כתב: „וחומש זה שאמרו כו', וגראה דהוא הדין במעשר לבינוני, שנותן שנה ראשונה מעשר מהקרן ואחר כך מעשר מהריווח, וכן משמע בפרישה ס"ק ג' ". והביאוהו הברכי יוסף שם באות ט' ושו"ת בית דינו של שלמה יור"ד סי' א' דף מ"ט סוע"א, וכ"כ בתשובה שהביא השיורי כנסת הגדולה ביור"ד שם ונדפסה בשו"ת אבקת רוכל סי' ג'. [וראה ביאור לשון תשובה זו במש"כ בענין הפרשה מקרן וריווח, בשיוכנה"ג שם ונדפס בגליון השו"ע, ברכ"י שם אות י', ובשו"ת חזון למועד שבסוף ס' חזון עובדיה עה"ת בסי' ל"ו].

והלבוש שם גם כתב כן וז"ל: „ושיעור זה [ר"ל חומש ומעשר] לאו בכל שנה קאמר, דאם כן בחמשה שנים או בעשרה שנים יתן כל אשר לו, אלא לא אמרו שיעור זה אלא בשנה ראשונה שנושא אשה או שיבאו הנכסים לידו יתן זה השיעור מהקרן, מכאן ואילך יתן זה השיעור מן הריווח שהריווח בכל שנה".

ובס' עץ הדעת טוב עה"ת, בפרשת ויצא, כתב מהר"ר חיים ויטאל זצ"ל „, וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך, גם ירמוז אל מה שנודע כי המעשר נכסיו צריך שבתחילה יפריש א' מעשר מן הקרן שיש לו, ואחר שהקרן יהיה מעושר צריך להפריש מעשר מכל הריווח שריווח מאז ואילך, וז"ש, וכל אשר תתן לי לרבות הקרן והריווח, ומשתיהן, עשר אעשרנו לך".

הטעם שהרמב"ם לא ביאר דין זה, וביאר דבריו בפירוש המשניות.

והנה הרמב"ם ז"ל לא ביאר דין זה, וצריך ליתן טעם לזה, גם צריך ביאר במש"כ הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות ריש מס' פאה בד"ה וגמילות חסדים וז"ל, וביאר זאת ההלכה אצלי מה שאומר, והוא כי כשיראה אדם שבויים שהוא חייב לפדותם כמו שצוה הקב"ה, או רעבים או ערומים שהוא חייב להשביעם ולכסות מערומיהם, כמו שאמר, די מחסורו, ופירושו שהוא חייב להשלים חסרונם כשיהיה מה שיחסר להם או פדיונם פחות מחמישית ממונו או חמישיתו, אבל אם יצטרך לתת להם יותר מן החומש, יתן חמישית בלבד ויסתלק מלתת עוד, ולא יהיה עליו עון בהמעט להשלים כל מה שצריך לתת להם, לפי שצרכם יותר מן החומש. אבל אם לא נודמן לו דבר מאשר זכרנו, יוציא החומש מן הריוח ולא מן הקרן ויתנהו בצרכי מצוות.

והמהר"י קורקוס ז"ל בפירושו על הרמב"ם כאן ביאר דבר זה באריכות וכתב, "זה שכתב כאן רבינו בא עני ושאל וכו' עד חמישית נכסיו וכו', משמע דקין קאמר וכשבא עני ושאל כאשר כתב במשנה, אלא שלא פירש כאן באם לא בא עני מוציא חומש השכר ומניחו, גם לא חילק בין בפעם ראשונה לפעם שנייה בדברי הירושלמי, וצריך עיון למה, ובסוף הלכות ערכין וחרמין כתב המפור ממונו במצות אל יפזר יותר מחומש, נראה דאף אם לא בא עני ושאל שייך דין חומש.

ונראה שדעת רבינו, דכשבא עני ושאל חייב לתת לו די מחסורו עד חומש, ואם בא עני אחר חומש מהנשאר וכן לעולם, וזהו הדין שכתב כאן. אבל מפור במצות חייב לפזר חומש פעם אחת לבד, שאם אתה אומר בכל שנה קשיא כדברי הירושלמי דבחמש שנים נמצא גותן כל ממונו, והיינו ההיא דסוף הלכות ערכין וחרמין והיינו ההיא דירושלמי, דמיירי כשאין שם עני אלא שמפריש למצות, דהיינו כשיבואו עניים ויצטרכו מעט או למצוות אחרות, כאשר אמרו שיהיה אדם מפריש וכו' ולא אמרו גותן אדם, וממילא אתה למד שאם הרויח עוד יפריש חומש הריוח, דודאי לא יספיק חומש מה שהיה בו בתחילה למה שהרויח אחר כך, והרי חזר זה מכלל נכסיו, וזה נכלל במה שכתב בהלכות ערכין המפור ממונו וכו' אל יפזר יותר מחומש, דאם זה היו לו ק' זוז והוציא עשרים ואחר כך הרויח עוד ק', ודאי כי יכול לבזבו עוד עשרים, וממילא שמעינן לה, כי לא פיזר זה חומש ממונו דהיינו זה שהרויח.

ועל זה סמך רבינו שלא פירש, ואף על פי שבירושלמי הוצרכו לפרש כן כי היכי דלא נטעי דחומש בכל שנה קאמר, אפשר דרבינו לא חשש לפרשו, שכיון שכתב סתם המפור ממונו במצות אל יפזר יותר וכו', מסתמא דלעולם בכל ימי חייו קאמר שלא יפריש האדם לפזר במצוות יותר מהחומש שלו, והיינו בתחלה מהקדן, וכל מה שירויח יפריש חומשו, ומסתמא מכל מה שיכנס בידו יפריש חומש כאשר נתבאר, והוא יחוש לעצמו, שהרי בתלמוד הביאו תקנה זו בכמה מקומות ולא פירשו דבר, וכל כי האי לא הוה שתיק תלמודא מלברורה, דודאי קושיא גלויה היא דלחמש שנים מפסיד כל

נכסיו, אלא נראה שהדבר ברור מעצמו אין צורך לבארו, ולכך גם רבינו לא חשש לפרשו. כך נראה לי ביאור כוונת רבינו לחלק בין בא עני ושאל שכתב כאן, למפריש למצוות דסוף ערכין, שלא יחלוק על הירושלמי, גם על מה שכתב הוא במשנה שלא כתב דין הריוח אלא במפריש למצוות כמבואר בלשון שהעתקתי, גם שלא יקשה למה לא כתב מה שפירשו בירושלמי, דוק ותשכח. עכ"ל מהר"י קורקוס ז"ל.

ובשו"ת ישכיל עבדי ח"א יור"ד סי' י"ג סעיף א' אות ל"ד כתב על דברי המהר"י קורקוס ז"ל, "שהוא סובר דמש"כ בפירוש המשניות, ולא מן הקרן, אין הכוונה דאינו מפריש מהקרן כלל בשום פעם, אלא רצונו לומר, ולא מן הקרן לעולם, דומיא דההיא דנודמנו עניים לפניו שכתב בראשונה, אלא מן הריוח לעולם, אבל מן הקרן אינו לעולם, וממילא מובן דהיינו דשנה ראשונה מן הקרן ושאר השנים מן הריוח, דהקרן מי פטרו, והלא גם הקרן תחילתו נתהוה מן הריוח, ואם כן הדבר פשוט שחייב להוציא מן הקרן בשנה ראשונה ולא הוצרך לבארו, דכל עיקר כוונתו להשמיענו חידוש דמן הריוח, דהיינו דבשביל המצות לא בעי מן הקרן לעולם אלא מן הריוח דוקא".

ובס' יפה ללב ח"ג יור"ד סי' רמ"ט אות ז' דף נ"ו ע"ב ד"ה ואראה, כתב על דברי המהר"י קורקוס ז"ל, "דהשתא דהרב ז"ל מפרש הירושלמי הנזכר בדעת הרמב"ם כשאין שם עני, הדרא קושייתנו שהקשינו על דברי הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות כנ"ל [לעיל בפרק זה בביאור שיעור חומש, מתי חומש הוא חיוב], והוא פלא על הרב ז"ל איך לא נרגש מזה וצ"ע. ומש"כ דההיא דירושלמי מיירי כשאין שם עני אלא שמפריש למצות וכו' כאשר אמרו שיהיה אדם, מפריש וכו' ולא אמרו, גותן' אדם, אני אומר דאי מהא לא איריא, שהרי התוס' בכתובות דף ג' ע"א ד"ה אל יבזבו כתבו וז"ל מפרש בירושלמי שפעם ראשונה יכול לבזבו חומש ומכאן ואילך בכל שנה ושנה יתן חומש הריוח, וכן כתב בפסקי התוס' שם סי' קנ"ט מהירושלמי". וכן הקשה בשו"ת ישכיל עבדי הנ"ל, באות נ"ד, ע"ד השואל.

ובס' ברכי יוסף יור"ד סי' רמ"ט אות י' כתב בביאור דברי הרמב"ם בפירוש המשניות ז"ל, "בס' יד אליהו הל' ערכין תמה על הרמב"ם בפיה"מ, דמהירושלמי משמע דאף אם נתן חומש הקרן, לעולם מצוה לתת חומש מהריוח בכל שנה עיי"ש. ולא קשיא מידי, דלא עלתה על דעת הרמב"ם דאם נזדמן לו פדיון שבויים והפריש חומש מהקרן סגי ליה בהא ושוב לא יתן חומש מן הריוח בכל שנה, דכל עצמו לא אתא אלא לומר דאם לא נזדמן לו אינו חייב להפריש וירם קרן אלא חומש מהריוח לצרכי מצוה. ומזה נשמע דחומש הריוח לצורכי מצוות יתד היא בל תמוט לנצח, ואף אם נזדמן לפניו פדיון שבויים וכיוצא ונתן חומש מהקרן בעת ההיא, לא בשביל זה נפטר מהמצוות צדקה וגמילות חסדים ואביזריהו, והיינו נזדמן או לא נזדמן לגבי שאר מצוות צדקה". וראה מש"כ על דברי הברכ"י בס' יפה ללב ח"ג יור"ד סי' רמ"ט אות ז' דף נ"ו ע"א ד"ה עוד כתב הרמב"ם.

ובשו"ת להורות נתן ח"א סי' מ"ג אות ט', כתב בביאור הענין, „שלפי הנראה מפסקי הרמב"ם בחיבורו היד החזקה, חזר בו מפירושו בירושלמי שכתב בפיה"מ, והוא דסבירא ליה דמה שאמרו בירושלמי, באושא נמנו שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוה, היינו שאם יודמן לפניו עני מחוייב ליתן לו חומש מנכסיו, אבל אם אין לפניו עני השואלו די מחסורו אין שום חיוב להפריש ממונו לדבר מצוה, ודלא כמש"כ בפיה"מ. ועל זה איבעיא ליה בירושלמי שם, מה חומש בכל שנה ושנה לחמש שנים הוא מפסיד כולה, ור"ל דודאי הא פשיטא שאם באו לפניו בזה אחר זה חמש עניים שאין צריך ליתן לכל אחד חומש מנכסיו דאם כן יצא נקי מנכסיו מיד, אלא דסלקא דעתא שיהא מחוייב להפריש כל שנה מנכסיו, שהרי בינתיים בתוך השנה נתוספו רווחיו על נכסיו, והוא אמינא שיהא מחוייב כל שנה להפריש חומש מכל נכסיו, דומיא דמעשר עני, וגם על זה פריך דאם כן מפסיד כולה, ולא דוקא בתוך חמש שנים אלא על כל פנים בתוך שנים מועטות (וכן כתבו האחרונים דלאו דוקא קאמר). ומשני, בתחלה קרן מכאן ואילך לשכר, ר"ל דאין זה תלוי בשנים כלל, אלא בפעם הראשונה כשיש לו נכסים ובא אליו עני לשואלו אז מחוייב ליתן לו חומש, אבל אחר שנתן חומש מנכסים אלו שוב כבר נפטרו הנכסים האלו מחיוב הפרשת החומש, ורק כשיבואו לו נכסים חדשים דהיינו ריוח, אז יתחייב שוב להפריש ממונו חומש אם יבוא אליו עני. [ועיין גודע ביהודה תנינא יו"ד סי' קצ"ח]. ואם לא יבוא עני אין עליו חובה להפריש כלל מנכסיו או מרווחותיו לעשות בו צרכי מצוה, דזה מוכח מש"ס דילן בבבא בתרא (ט' ע"א) דחובת שנה ליכא אלא בשלישית השקל. ומש"כ הרמב"ם בהל' מתנות עניים, וכמה עד חמישית נכסיו מצוה מן המובחר, הכונה שהוא צריך להפריש פעם אחת מנכסיו חומש, ואם בא אליו עני ונתן לו חומש מנכסיו ושוב בא אליו עני שני אין צריך לתת לו חומש מהנכסים הנשארים דאם כן יצא מהר נקי מנכסיו, אלא הכונה שבכל פעם שנתוספו לו נכסים על ידי ריוח מחוייב להפריש ממונו חומש כשיבוא אליו העני. וחשוב הפרשת החומש כשיבוא העני הוא דין על הנכסים, שמכל נכסיו צריך להפריש חומש, אבל אם כבר הפריש חומש שוב אינו צריך להפריש חומש מהנשאר כשיבוא עני שני.

עוד בטעם שהרמב"ם לא ביאר דין זה

ובס' מעשה רקח על הרמב"ם כתב כאן דמה שהרמב"ם לא ביאר דין זה, אפשר משום דמילתא דפשיטא היא כמ"ש שם בירושלמי, דאם לא כן בה' שנים יתן כל מה שיש לו, וזה לא יתכן.

וגם בשו"ת בית דינו של שלמה יור"ד ריש סי' א' בד"ה ומזה וכו', כתב דהרמב"ם לא מביא דין זה, משום דדרכו של הרמב"ם לעולם ישנה לתלמידיו דרך קצרה כפי מה שיוכל להבין הדברים, ואם כן האי דינא משתמע מכלל דבריו, דכיון דקאמר דנותנין לו כפי השגת ידו וכמה עד חמישית נכסיו, ולא קיהיב זמנא לכל שנה ושנה, ממילא משמע דלכל